

ШВЕЦЬ Ю. Ю.,кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри конституційного
правата порівняльного правознавства
(Ужгородський національний
університет)

УДК 342.5

**МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ОСОБИ
НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

Стаття присвячена висвітленню проблеми уточнення змісту категорії «право на охорону здоров'я». Проаналізоване змістовне та сутнісне співвідношення права на охорону здоров'я з іншими конституційними правами. На підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що «право на здоров'я» є семантично ширшим, порівняно з поняттям «право на охорону здоров'я»; вони співвіднесені як загальне та окреме; «право на охорону здоров'я» стосується специфічних проблем охорони здоров'я.

Ключові слова: право на охорону здоров'я, конституційні права, конституція.

Статья посвящена проблеме уточнения содержания категории «право на охрану здоровья». Проанализировано содержательное и сущностное соотношение права на охрану здоровья с другими конституционными правами. На основании проведенного анализа сделан вывод, что «право на здоровье» является семантически шире по сравнению с понятием «право на охрану здоровья»; они соотносены как общее и отдельное; «право на охрану здоровья» касается специфических проблем здравоохранения.

Ключевые слова: право на охрану здоровья, конституционные права, конституция.

The article considers the problem of the content of the category "right to health care". The content and the essence of the right to health protection in relation to other constitutional rights is analyzed. On the basis of the analysis, it was concluded that the "right to health" is semantically broader, compared with the concept of "right to health care"; they are correlated as general and separate; "right to health care" refers to specific health problems.

Key words: right to health protection, constitutional rights, constitution.

Вступ. Для практичної реалізації гарантованого конституціями багатьох держав права особи на охорону здоров'я функціонують спеціальні механізми, які у деяких державах мають свої особливості. Від ефективності таких механізмів залежить повнота та якість отриманих особою медичних послуг, а також можливість використання інших складових елементів права на охорону здоров'я.

Для правничої науки традиційним є підхід, відповідно до якого механізм реалізації будь-якого права являє собою систему взаємодіючих між собою елементів правового, організаційного, економічного та іншого характеру, які у сукупності забезпечують реальне,



повне та ефективне виконання всіх елементів, що складають зміст відповідного права. Тобто механізм постає як рушійна сила, яка забезпечує перетворення статичних, юридично визначених прав на реальні можливості.

Питання правової природи та змісту права людини на охорону здоров'я привертали увагу багатьох дослідників. У нашій статті ми звернули увагу на праці вітчизняних дослідників С. Булеци, З. Гладуна, О. Федька, Л. Царенка. Серед зарубіжних дослідників нами опрацьовані роботи І. Гундарова, А. Кембела, В. Ларіна. Крім того, предметом наукового дослідження у даній статті були конституційні норми ряду зарубіжних країн.

Проте, слід зауважити, що комплексних наукових робіт, присвячених проблемі термінологічного уточнення права людини на охорону здоров'я у вітчизняній науці конституційного права не достатньо, що обумовлює актуальність представленої теми.

Постановка завдання. Метою статті є проведення системного науково-правового аналізу як наукових підходів, так і норм національного та міжнародного законодавства, у тому числі і конституційних норм зарубіжних країн щодо визначення та механізму реалізації конституційного права особи на охорону здоров'я.

Виклад основного матеріалу. У правовій науці немає усталеного визначення механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Адже поняття «забезпечення» має широке і багатозначне тлумачення: це і створення надійних умов для здійснення чого-небудь; і гарантування чогось; і захист, охорона когось, що-небудь від небезпеки [1, с. 85]. У зв'язку з цим у правничій літературі використовуються різноманітні термінологічні словосполучення: «механізм забезпечення», «механізм реалізації», «механізм здійснення», «механізм гарантування» прав і свобод людини та громадянина.

Механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина є широким поняттям й охоплює «реалізацію прав і свобод людини та громадянина», «охорону прав і свобод людини та громадянина», «захист прав і свобод людини та громадянина». Відповідно до наведених основних доктринальних підходів до розуміння сутності досліджуваної нами правової категорії, вважаємо, що *конституційно-правовий механізм захисту права на охорону здоров'я* – це система взаємопов'язаних між собою елементів, задіяних у процесі захисту зазначеного права. Складниками цього механізму є: об'єкт (правомочності), суб'єкти (органи державної влади, інститути громадянського суспільства, самих громадян), підстави (юридичні та фактичні), принципи (загальні та спеціальні), форми (судові та не судові), гарантії захисту.

Конституційно-правовий механізм захисту прав і свобод здійснюється у двох основних формах, що мають різні види реалізації:

1) судовий захист, який, залежно від суб'єкта, що його здійснює, поділяється на такі види: а) захист прав і свобод судами загальної юрисдикції; б) захист прав і свобод Конституційним Судом України; в) захист прав і свобод Європейським судом з прав людини;

2) позасудовий захист, який залежно від суб'єкта, що його здійснює, поділяється на такі види: а) державний позасудовий захист; б) захист прав і свобод органами місцевого самоврядування; в) захист громадськими організаціями та об'єднаннями, професійними спілками; г) самозахист прав; г) захист прав і свобод міжнародними організаціями.

Пояснюючи природу механізму забезпечення реалізації будь-якого суб'єктивного права особи, необхідно погодитись з думкою Д. С. Подпіснова, який зазначає, що в ідеалі саме цінності природного права (покликані до життя самою природою людини як біологічної та соціальної істоти, належні їй від народження і до смерті, пріоритетні (верховні) щодо норм позитивного права, творцем яких є держава) насамперед втілюються у приписах законодавчих актів у правовій державі [2, с. 108]. Однак, на практиці для втілення правових приписів у життя часто необхідні активні вольові дії, як зі сторони правомочного, так і зобов'язаного суб'єкта. Крім того, мають функціонувати належні організаційні та інституційні умови, за яких можлива практична реалізація відповідних прав.

Таким чином, механізм реалізації права характеризується тим, що: по-перше, являє собою систему взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою елементів, кожен з яких відіграє власну роль у цілісному механізмі; по-друге, виступає як своєрідний трансформатор



нормативних приписів у практичну можливість, якою може правомочна особа без будь-яких перешкод скористатися у будь-який час або з настанням події чи підстави, з якою законодавство пов'язує виникнення відповідного права (юридичний факт).

На цій підставі механізм забезпечення реалізації конституційного права на охорону здоров'я можна визначити, як систему закріплених у законодавстві юридичних, організаційних, інституційних, економічних та інших засобів та умов, які у сукупності створюють можливість для безперешкодної та повної реалізації особою всіх основних складових права на охорону здоров'я.

Такий механізм повинен давати змогу оперативно та ефективно вирішувати актуальні правові проблеми пацієнтів, викликані незнанням, недотриманням, невиконанням чи прямим порушенням особами, які надають медичну допомогу, встановлених державою правових приписів, розрахованих на захист прав пацієнтів [3].

На підставі аналізу актів національного законодавства, можна зробити висновок, що елементами механізму реалізації конституційного права на охорону здоров'я в Україні є:

1) правові норми, в яких закріплено, як власне саме право (зміст права) на охорону здоров'я, так і гарантії забезпечення його реалізації (організаційні, інституційні, фінансові, юридичні тощо);

2) організаційно-управлінська та інституційна основи, тобто наявність органів та установ, а також інших інститутів, уповноважених здійснювати управління та організацію належного функціонування системи охорони здоров'я, а також безпосередньо закладів, які надають медичну допомогу та інші види медичних послуг;

3) фінансово-економічне забезпечення реалізації права на охорону здоров'я, що означає визначену модель фінансування цієї галузі, включаючи оплату праці лікарям;

4) юридичні засоби забезпечення реалізації відповідного права, тобто засоби судового та позасудового захисту від порушення прав особи у сфері охорони здоров'я;

5) додаткові гарантії для захисту права на охорону здоров'я окремим категоріям осіб – дітям та жінкам, людям з інвалідністю, особам похилого віку тощо.

Забезпечення конституційного права на охорону здоров'я в Україні може мати різні механізми реалізації.

Механізм 1. Збільшення фінансування системи охорони здоров'я

Система охорони здоров'я – це багаторівнева функціонально керована система, яка створена і використовується суспільством для здійснення всього комплексу соціальних і медичних заходів, що спрямовані на охорону та зміцнення здоров'я кожної людини та населення країни у цілому [4, с. 425].

Право на охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування є конституційним правом кожного громадянина України. Дотримання норм Конституції України шляхом посиленого фінансування охорони здоров'я дозволить гарантувати кожному громадянину України здійснення цього права.

Реалізація медичної реформи в Україні повинна асоціюватися з конституційним регулюванням права на охорону здоров'я. Зокрема, концепція медичної реформи має спиратися на ст. 68 Конституції України: «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності» [5].

Конституція України може закріпити право на охорону здоров'я як таке, що гарантується кожному громадянину із включенням до змісту цього права медичного страхування, яке здійснюватиметься за кошти державного бюджету. Для цього бюджетним законодавством може бути закріплена конструкція цільового використання коштів, отриманих від стягнення ренти за використання природних ресурсів. Приклади таких фінансово-бюджетних механізмів є у державах світу (Королівство Норвегія, Об'єднані Арабські Емірати), які фінансують медицину на рівні понад 90% за рахунок ефективного використання лише одного-двох видів природних ресурсів.

Таке право належатиме кожному громадянину України незалежно від його соціально-економічного статусу. Умовна вартість охорони здоров'я кожного громадянина у рік



становить приблизно 90 000 грн (3 000 євро), виходячи з наявних обсягів бюджетного фінансування охорони здоров'я (на 2017 р.) та кількості населення України (42 млн) [6]. Охорону здоров'я у 2017 р. профінансовано на рівні 2,8% від внутрішнього валового продукту (ВВП), хоч, за розрахунками Всесвітньої організації охорони здоров'я та Європейського Союзу, для ефективного функціонування системи охорони здоров'я, її фінансування має становити не менше ніж 6-8% ВВП [7]. Вірогідно, навіть 1% від ВВП, що додатково був би виділений на фінансування системи охорони здоров'я, став би вагомим і потрібним для вітчизняної медицини розвитку.

Механізм 2. Пряма державна підтримка соціально-економічно вразливих груп громадян

Дана конструкція забезпечення конституційного права на охорону здоров'я передбачає гарантування вразливим групам громадян, які потребують медичної допомоги та медичних послуг, права на пряму оплату або компенсацію вартості медичного страхування за кошти державного бюджету.

У Конституції України немає поняття «соціально-економічно вразливі групи», тому його слід конкретизувати у законодавстві, причому з огляду на зміст і природу права, яке закріплюється для таких осіб, їхній майновий стан, підвищену потребу у медичних послугах тощо. Новий термін «соціально-економічно вразливі групи» повинен мати достатньо чіткі межі для галузевого правового регулювання та конституційного тлумачення. І це певний компромісний варіант між полярними положеннями ст. 49 Конституції України та Концепцією реформи фінансування системи охорони здоров'я [8].

Основні правові механізми, соціальні та економічні засади забезпечення прав громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу встановлені Основами законодавства України про охорону здоров'я [9] та нормами Цивільного кодексу України. Водночас відповідними нормами Кримінального кодексу України передбачено відповідальність медичних працівників за неналежне виконання ними професійних обов'язків.

Захист прав пацієнта може здійснюватися у таких формах:

- у неюрисдикційній – самозахист своїх прав і законних інтересів;
- в юрисдикційній – у спеціальному адміністративному порядку або за загальним правилом у судовому порядку.

Найважливішого значення у сучасному українському суспільстві набувають питання цивільно-правового захисту прав пацієнтів. Враховуючи норму Основного Закону держави про те, що кожен має право захищати свої права й свободи всіма засобами, не забороненими законом, із погляду доцільності викладу основних способів захисту прав пацієнтів їх можна поділити на досудові й судові [10]. Судовий захист прав пацієнта є варіантом відновлення порушених прав і законних інтересів за допомогою звернення до судових органів. Суд є органом державної влади, який наділений владними повноваженнями. Судова система – це найбільш адекватний і дієвий засіб захисту прав пацієнта у разі, якщо він не задоволений якістю отриманої медичної допомоги.

Основними способами судового захисту прав пацієнтів є:

- а) звернення пацієнта з адміністративним позовом на неправомірні дії органів влади, їхніх посадових і службових осіб;
- б) звернення пацієнта з позовною заявою у порядку цивільного судочинства. При вирішенні справи по суті суд може задовольнити адміністративний позов повністю або частково чи відмовити в його задоволенні повністю чи частково [11].

Сьогодні важко довести провину лікувального закладу у втраті здоров'я пацієнта. Позивачі повинні самі довести наявність завданої їм шкоди та оцінити її розмір. Доволі часто при цьому виникають проблеми з медичною документацією, яка зберігається у медичному закладі, тож може бути, при потребі, виправлена на користь закладу.

Аналіз практики виявив й інші типові проблеми:

- відсутність клінічних протоколів за багатьма нозологіями, що дозволяє лікарям по-різному лікувати одне й те саме захворювання;
- складна організація судової експертизи – на сьогодні пацієнт не має можливості звернутися по висновок до іншого компетентного органу, крім державної судової експертизи;



– обмежена індивідуальна відповідальність медичних працівників – головний лікар не має реального впливу на своїх підлеглих, якщо ті заподіюють пацієнту шкоду.

Усе це зараз утруднює обстоювання прав пацієнта. Навіть якщо суд приймає позитивне рішення у такому питанні, це рішення часто не виконується, адже відповідачами зазвичай є бюджетні установи, що мають обмежений кошторис і значні витрати.

Висновки. На підставі проведеного аналізу нами визначено, що основними елементами механізму забезпечення реалізації права особи на охорону здоров'я за законодавством ряду європейських та деяких інших країн є:

1) норми-приписи, в яких знаходять своє відображення: зміст відповідного права, зобов'язання держави та закладів охорони здоров'я у цій сфері, основні гарантії реалізації права, юридична відповідальність за його порушення;

2) державне управління та організація системи охорони здоров'я;

3) фінансове та інституційне забезпечення функціонування медичних установ та інших закладів охорони здоров'я;

4) судові та позасудові процедури захисту права особи на охорону здоров'я.

Отже, перспективними напрямками подальших наукових пошуків у даній царині теоретичних розробок є питання наукового аналізу даних елементів механізму забезпечення реалізації конституційного права особи на охорону здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Чуйко З. Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України. Бюлетень Міністерства юстиції України. № 8. 2006. С. 81-89.

2. Подпісов Д. С. Ознаки реалізації норм права. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2013. Вип. 3 (19). С. 107-111.

3. Центр захисту прав пацієнтів. Веб-сайт Інституту аналітики та адвокатури. URL: <http://iaaukraine.org/centr-zahistu-prav-pacientiv-0>

4. Солоненко Н. Удосконалення механізмів державного управління перебудовою галузі охорони здоров'я в Україні в контексті суспільних потреб. Державне управління в Україні: реалії та перспективи: Зб. наук. пр. НАДУ. К., 2005. С. 424-431.

5. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

6. Козловська Л. Чи може держава забезпечити здійснення конституційного права на охорону здоров'я кожному громадянину України? Дзеркало тижня від 27 жовтня 2017 року. URL: https://dt.ua/HEALTH/rig-dostatku-dlya-medicini-rozvitku-258343_.html

7. Держбюджет–2017: система охорони здоров'я в цифрах / Аптека від 16 січня 2017 року. URL: <http://www.apteka.ua/article/397685>

8. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-p>

9. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

10. Медицинское право: учебник / С. Г. Стеценко, Н. Г. Гончаров, В. Ю. Стеценко, А. Н. Пищита. М.: РМАПО, 2011. 567 с.

11. Сізнцова Ю. Ю. Права пацієнтів та медичних працівників: формування захисту обох сторін. Порівняльно-аналогічне право. 2014. № 2. С. 134-135.

